

TAAL OP DE SPEELPLAATS

Authentieke taalvaardigheidsverwerving
in de basisschool

Leerlingen leren niet alleen taal in de klas. Ze ontwikkelen ook op een spontane manier hun taalvaardigheid op de speelplaats. De school kan met een schooleigen talig speelplaatsbeleid de taalontwikkeling bij haar leerlingen stimuleren. In dit artikel vind je achtergrondinformatie en praktijkvoorbeelden bij een dergelijk beleid terug. Natuurlijk verduidelijken we ook het verband met Zin in leren! Zin in leven!

Talenbeleid: in en buiten de klas

Kris Van den Branden (2010) omschrijft talenbeleid als “een structurele en strategische poging van een schoolteam om de onderwijspraktijk aan te passen aan de taalleerbehoeften van de leerlingen met het oog op het bevorderen van hun algehele ontwikkeling en het verbeteren van hun onderwijsresultaten.” De hamvraag voor talenbeleid is dus: hoe gaan wij om met taal op school? Welke gevolgen heeft dat voor de ontwikkeling van de leerlingen?

Kansen om aan de talige ontwikkeling van leerlingen te werken, beperken zich niet tot de taallessen. Leerlingen ontwikkelen en leren taal door ze te gebruiken: door te luisteren, te spreken, te schrijven en te lezen. Leerlingen gebruiken en leren een taal de hele dag door, tijdens alle klasactiviteiten. De leerlingen leren immers in de eerste plaats *in* een taal en niet *over* een taal. Als we die taal niet in alle activiteiten integreren, is er onvoldoende tijd om de doelen van taal te realiseren.

Toch is niet alleen de klasomgeving een stimulerende taalleeromgeving. Ook de wereld buiten de klas, zoals de speelplaats, kan haar steentje daaraan bijdragen. Van dergelijke informele leeromgevingen maken we het best zoveel mogelijk gebruik om leerlingen authentieke communicatie te laten ontdekken en in te oefenen (Ortega, 2011). De context van de speelplaats is bij uitstek functioneel: leerlingen ervaren daar wat ze met taal kunnen doen. Ze ontdekken dat taal verschillende functies heeft: grip krijgen op de wereld, communiceren met anderen, uitdrukking geven aan persoonlijke emoties en je identificeren met een groep.

De speelplaats biedt leerlingen diverse mogelijkheden om nieuwe ervaringen op te doen of om ervaringen uit de klascontext verder te exploreren en te verfijnen. Soms is één betekenisvolle situatie immers voldoende voor de leerling om een vooropgesteld doel te bereiken, maar meestal zal een opeenvolgend geheel van oefensituaties nodig zijn om te komen tot de gewenste beheersing. Verschillende studies geven aan dat een combinatie van taal leren in de klas gecombineerd met taal leren buiten de klas de beste resultaten oplevert (Ellis, 2005 & Benson, 2011).

Spontaan leren of focussen?

Het leren en de ontwikkeling van leerlingen in de basisschool heeft vele gezichten. Op de speelplaats verloopt het heel spontaan, uitgelokt door de dynamieken die voortkomen uit specifieke voorvallen of uit de dagelijkse interactie die eigen is aan het samen leven, spelen en leren van leerlingen. Kenmerkend voor dat spontane leren is dat leerlingen er zich vaak niet bewust van zijn. Aangestuurd door de exploratiedrang die eigen is aan het ‘kind zijn’, leren ze al doende, met elkaar.

Het onderwijsaanbod in de school kan zich echter niet beperken tot het bieden van kansen tot spontaan spelen en leren, zeker niet wanneer je merkt dat daardoor de gelijke onderwijskansen van leerlingen in het gedrang komen. Om onderwijs effectief te maken, is een gerichtere aanpak van de taalontwikkeling van leerlingen in en buiten de klas onontbeerlijk. Dat vraagt dat schoolteams op zoek gaan naar een focus van waaruit ze onderwijsarrangementen op maat van hun leerlingen uitwerken. Die focus kan op klas- of leerlingniveau bepaald worden, maar ook op schoolniveau. Afhankelijk van de leerling(en), de context of de aard van de ontwikkeling die erin nagestreefd wordt, kan de focus gelden voor een langere periode, een middel-lange periode of een korte periode. Daarop kan met een verscheidenheid aan onderwijsarrangementen ingespeeld worden. Een van die onderwijsarrangementen is het speelplaatsbeleid van de school.

Welke focus het schoolteam kiest voor haar talig speelplaatsbeleid, hangt af van de antwoorden op drie kernvragen.

- Wie zijn de leerlingen? Wat zijn hun taalleerbehoeften?
- Wat biedt/vraagt de context?
- In welke mate realiseren we het leerplan? Op welke manier inspireert het leerplanconcept om ervaringen te verbreden en te verdiepen? ►

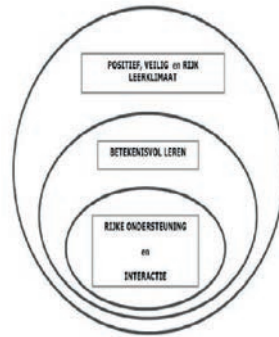
Het behoort tot de opdracht van het schoolteam om systematisch en samenhangend onderwijs te organiseren. Dat houdt in dat het onderwijs doelgericht is en op maat van elke leerling. Het betekent dus ook dat een talig speelplaatsbeleid schoolspecifiek is.

Talig speelplaatsbeleid als onderwijsarrangement

Een prikkelende inrichting van de school en haar omgeving en de inspirerende (voorleef)houding van een attent lerarenteam komen het spontane leren van leerlingen ten goede. De motor tot ontwikkeling van de leerlingen zijn de prikkels die voortkomen uit hun omgeving en de sociale interactie waaraan ze deelnemen. De ingrepen die we vanuit de focus doen, hebben dan ook vooral te maken met het rijker maken van de speelplaatsomgeving. Zo vergroten we de kans tot leren voor alle leerlingen: we beïnvloeden dus vooral de buitenste cirkel van de krachtige taalleeromgeving.

Om ervoor te zorgen dat onderwijsarrangementen vanuit een focus het spontane leren van de speelplaats niet helemaal vervangen, zijn deze aandachtspunten van belang:

- het aantal ingrepen beperken: de speelplaats moet geen klas worden;
- vrije keuze aan de leerling laten om met materialen aan de slag te gaan;

- de instructie door de leraar tot een minimum beperken of vermijden;
- de evaluatie beperken tot brede en open observatie door de leraar.

De thematisering van de ontwikkeling van leerlingen in tien ontwikkelvelden met onderliggende ontwikkelthema's en generieke doelen helpt om de harmonische ontwikkeling van elke leerling te bewaken en te garanderen. *Zin in leren! Zin in leven!* schept veel kansen om de talige doelen van het ontwikkelveld taalontwikkeling te combineren met doelen uit andere velden. De school kan voor haar talig speelplaatsbeleid 'mandjes' of 'schaaltjes' samenstellen waarin bijvoorbeeld een generiek doel uit het ontwikkelveld taalontwikkeling gecombineerd wordt met een generiek doel uit het ontwikkelveld motorische en zintuiglijke ontwikkeling. Aan een dergelijke focus kan via het onderwijsarrangement 'talig speelplaatsbeleid' gewerkt worden.

Mijn selectie

MZgm2	Een voorwerp in beweging brengen en/of houden	+	Vangen of stoppen en doorspelen
TOmm1	Een mondelinge boodschap verwerken.	+	Informatie ordenen, verbinden of samenvatten (uit instructies, uiteenz...

1
persoonsgebonden

1
cultuurgebonden

Zin!

Omgaan met meertaligheid

Katholiek Onderwijs Vlaanderen wil waardering en respect voor ieders identiteit uitdragen. Net omdat taal en identiteit onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn (Cummins, 2001), staat ons

onderwijs ook open voor meertaligheid, wil het positieve aandacht geven aan meertaligheid in de klas en op school en wil het schoolteams stimuleren om na te denken over de bewuste inzet en het bewuste gebruik van meertaligheid in de klas en op school.

De speelplaats met zijn karakter van spontaan leren is bij uitstek een plaats waar de meertalige identiteit van leerlingen tot uiting komt: leerlingen spreken met vriendjes spontaan in hun thuistaal, ze schakelen over op hun thuistaal wanneer ze emotioneel worden bij een ruzie ... Bestrafen van het gebruik van andere talen dan het Nederlands blijkt vooral een negatief effect te hebben, zowel voor het welbevinden van leerlingen als voor de motivatie om Nederlands te leren.

Veel scholen hebben de laatste jaren een speelplaatsbeleid gevoerd waarin thuistaal een plaats heeft. Dat heeft als voordeel dat leerlingen even kunnen 'rusten' van het Nederlands taalbad waarin ze ondergedompeld worden en dat de identiteit van de leerlingen erkend wordt, waardoor ze makkelijk aan het schoolleven deelnemen. Het toelaten van thuistalen betekent echter niet dat de school geen afspraken kan maken.

In Sint-Salvator, een Gentse basisschool, heeft het schoolteam samen met de leerlingen vijf taalattitudes geformuleerd die ze op hun meertalige speelplaats gebruiken.

1. We praten met elkaar, we houden het gezellig.
2. Welke taal je ook spreekt, iedereen hoort erbij!
3. Mijn thuistaal kan me helpen bij het leren van de schooltaal.
4. Ik voel me fijn, als mijn taal er mag zijn.
5. Ik wil weten wie je bent!

Taalstimulering in de praktijk

Leerlingen worden taalvaardiger door, in een krachtige taalleeromgeving, taal functioneel te gebruiken in een positief, veilig en rijk klimaat in interactie met anderen (medeleerlingen en leraar) en dankzij de ondersteuning van die anderen. Op de speelplaats zetten we vooral in op het verrijken van de omgeving. Daarnaast is het stimuleren van interactie met 'betekenisvolle anderen' (in dit geval vrienden) cruciaal om taal buiten de klas te leren (Palfreyman, 2011). Zo res-

pecteren we het spontane karakter van het leren op de speelplaats.

Mondelinge taalvaardigheid

Onze leerlingen brengen van thuis veel bagage mee om te luisteren en te spreken. De school bouwt verder op die basis. Leerlingen leren op school allerlei soorten mondelinge boodschappen verwerken en overbrengen. In gesprekken combineren ze beide. Leerlingen leren dat een goede luisteraar en spreker rekening houdt met de communicatieve situatie en daarbij de gepaste strategieën inzet. De oefensituaties worden steeds gevarieerder en complexer, zodat de leerlingen uitgedaagd worden betere taalgebruikers te worden.

De speelplaats is een ideale oefenplaats voor mondelinge taalvaardigheid. Vooral alledaagse taal komt daarbij spontaan aan bod. Bepaalde spelletjes en materialen zorgen ervoor dat leerlingen ook typische schooltaal gebruiken.

Voorbeeld 1: babbelplekje

Maak op de speelplaats leuke, gezellige plekjes die uitnodigen tot praten. Houten blokken rond een afgezaagde boomstam zorgen ervoor dat leerlingen bij een gesprek oogcontact kunnen hebben. Zitzakken op een plek waar geen ballen in het rond vliegen, geven aanleiding tot het delen van geheimpjes. Een afgeschermd hoek waarin foto's hangen van schooluitstapjes, lokken taal bij alle leerlingen uit. Handpoppen kunnen voor taalzwakke leerlingen een grote hulp zijn om spreekdurf aan te wakkeren.

Voorbeeld 2: verkleedbox

Verkleedkleden of -attributen helpen leerlingen om gekende situaties na te spelen of om nieuwe situaties fantasievol vorm te geven. In het eerste geval gebruiken ze vooral alledaagse taal, in het tweede geval worden ze uitgedaagd om taal creatief te gebruiken. Soms spelen leerlingen in hun eentje. Je hoort ze dan hardop tegen zichzelf praten of verschillende stemmen gebruiken voor diverse personages. Nog vaker spelen ze met verschillende leerlingen samen. Er ontstaat interactie tussen die leerlingen, waarbij ze veel taal van elkaar oppikken. ►

Voorbeeld 3: babbelbox

Plaats af en toe een babbelbox op de speelplaats. De leerlingen mogen er iets vertellen over hun schooldag. Het fragment wordt opgenomen en kan daarna door de leerling opnieuw bekeken worden. Die fragmenten kunnen in de klas gebruikt worden bij een kringgesprek of op een oudermoment.

Voorbeeld 4: spelkaarten met spelkapiteins

Sommige leerlingen hebben een duwtje in de rug nodig om tot spel te komen. Een doos met daarin stevige kaarten waarop spelletjes uitgelegd staan, kan hulp bieden. Spelkapiteins worden opgeleid om een bepaald spelletje aan andere leerlingen uit te leggen.

Voorbeeld 5: fotografen

Om de beurt krijgen leerlingen de kans om op de speelplaats foto's te maken. Ze maken een selectie van de mooiste foto's. De foto's worden op een beschut plekje op de speelplaats opgehangen. De fotograaf mag hier over zijn foto's uitleg geven aan de andere leerlingen.

Schriftelijke taalvaardigheid

Leerlingen leren schriftelijke vaardigheden minder spontaan dan mondelinge vaardigheden: een doordachte en structurele aanpak is daarom zeker nodig. Leerlingen leren op school allerlei soorten schriftelijke boodschappen verwerken en overbrengen. Vaak combineren ze beide in één betekenisvolle opdracht. Om boodschappen te kunnen overbrengen, moet je rekening houden met onder andere lay-out of spelling. De leerlingen leren dat een goede lezer en schrijver rekening houdt met de communicatieve situatie en de gepaste strategieën inzet. De oefensituaties worden steeds gevarieerder en complexer, zodat leerlingen uitgedaagd worden betere taalgebruikers te worden.

Aangezien schriftelijke vaardigheden zich minder spontaan ontwikkelen, is het moeilijker om die vaardigheden in te passen in het spontane leren van leerlingen. Het is dan ook verstandig de onderwijsarrangementen met een focus op schriftelijke taalvaardigheid op de speelplaats te

beperken. Een dergelijk onderwijsarrangement heeft liefst ook een speels karakter.

Voorbeeld 1: boekencaravan

Sommige leerlingen vinden het leuk zich af en toe eens terug te trekken in een rustig hoekje. Een oude caravan met een beperkte, maar wisselende collectie boeken biedt veel mogelijkheden. Leerlingen kunnen er stil in boekjes kijken of met z'n tweeën over een boek praten. De ideeën die leerlingen opdoen uit de boeken, posters, beschilderingen van de caravan kan hen verder bij hun spel inspireren.

Voorbeeld 2: krijttekeningen

Schriftelijke boodschappen bestaan zowel uit talige als niet-talige elementen. Met krijt kunnen leerlingen creatief aan de slag om zelf zulke boodschappen te produceren. Leerlingen kunnen gewoon op de grond tekenen op een daarvoor voorziene plek of ze kunnen op krijtborden werken. Krijtborden hebben als voordeel dat ze makkelijker werken, andere leerlingen niet over de schrijfproducten heen lopen en de leerling zelf beter het overzicht over het geheel behoudt. Tekenopdrachten en korte speelse schrijfopdrachten kunnen leerlingen inspireren.

Voorbeeld 3: spelen met letters

Letters op losse elementen op een speelplaats dagen leerlingen uit om hun geletterdheid verder te ontwikkelen. Ze kunnen hun naam construeren, letters in alfabetische volgorde leggen, bestaande woorden samenstellen, nieuwe woorden verzinnen, scrabbelen ...

Voorbeeld 4: de schrijfclub

Een keer per week mogen de leerlingen gebruikmaken van het computerlokaal om aan een gedicht, een verhaal, een boek ... te werken. Dat kan alleen of met z'n tweeën. De bedoeling is in de eerste plaats om plezier aan taal te beleven. Wanneer de schrijfproducten klaar zijn, kunnen ze door de andere leerlingen gebundeld en uitgeleend worden.

Voorbeeld 5: geletterde dobbelstenen

Op de speelplaats liggen grote dobbelstenen. Op elk vlak van de dobbelsteen staat een pictogram dat aangeeft welke opdracht de leerling

moet uitvoeren, bijvoorbeeld:

- Y: zoek een woord dat begint met een ypsilon
- 4 x A: zoek vier woorden die beginnen met een a
- NAAM: schrijf je naam

De rol van de leraar

Gezien het spontane karakter van het leren op de speelplaats, is de rol van de leraar beperkt. Hij kan deze functies vervullen:

- facilitator: door het rijke aanbod stimuleert hij leerlingen tot leren;
- motivator: door leerlingen aan te moedigen om uit te proberen, te experimenteren of door te zetten, vergroot hij het effect van het leren;
- observator: door te observeren leert de leraar veel over de talige ontwikkeling van leerlingen;
- ondersteuner: door te bevestigen, te verhelderen, te verbeteren of toevoegingen te doen, te ordenen of samen te vatten, geeft de leraar (vooral impliciete) feedback. Hij vermijdt zo dat leerlingen vastlopen en gedemotiveerd raken. Hij doet dat in de eerste plaats op vraag van de leerling zelf.

Authentieke oefenkansen voor de taalontwikkeling

Een rijke speelplaatsomgeving kan de taalontwikkeling van leerlingen stimuleren en biedt hun extra oefenkansen bij wat ze eerder in de klas geleerd hebben. De interactie op de speelplaats hoeft daarbij niet uitsluitend in het Nederlands te gebeuren. Het verrijken van de speelplaatsomgeving betekent niet dat we het spontane leren van leerlingen helemaal doorbreken. Vrije keuze, speels karakter en leerling-leerlinginteractie staan daarbij altijd voorop. De leraar heeft bij de ondersteuning op de speelplaats uiteraard een beperktere rol dan in een klascontext. ◀◀

Jozefien Loman,

Pedagogisch begeleider Dienst Curriculum & vorming

Coördinator project taalbegeleiding basis- en secundair onderwijs

fien.loman@katholiekonderwijs.vlaanderen